FRAZEOLOGIZMLARNING TILSHUNOSLIKDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI

Murotqobilova Zarina Rahimjon qizi
Sharof Rashidov nomidagi SamDU
Markaziy Osiyo tillari va madaniyati instituti magistranti
zarinamurotqobilova573@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20097905

Annotatsiya: Ushbu maqolada frazeologizmlarning tilshunoslikdagi o‘rni, ularning lingvistik tabiati hamda nutq jarayonidagi ahamiyati keng yoritilgan. Frazeologik birliklarning til boyligini oshirishdagi roli, badiiy nutqning obrazliligi va ta’sirchanligini kuchaytirishdagi vazifalari tahlil qilingan. Shuningdek, frazeologizmlar orqali xalqning milliy mentaliteti, urf-odatlari, tarixiy tajribasi va madaniy qarashlari aks etishi haqida fikr yuritilgan. Maqolada frazeologik birliklarning semantik, uslubiy va kommunikativ xususiyatlari misollar asosida izohlangan. Bundan tashqari, frazeologizmlarning tarjimashunoslik va qiyosiy tilshunoslikdagi o‘rni ham ko‘rsatib o‘tilgan. Tadqiqot natijasida frazeologizmlar tilning eng muhim boy qatlamlaridan biri ekanligi va ular nutq madaniyatini rivojlantirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilishi asoslab berilgan.
Kalit so‘zlar: Frazeologizm, frazeologiya, tilshunoslik, turg‘un birikma, ibora, semantik tahlil, lingvistik xususiyat, nutq madaniyati, badiiy uslub, obrazlilik, xalq tafakkuri, milliy-madaniy xususiyat, kommunikativ vazifa, leksik birlik, til boyligi, tarjimashunoslik, qiyosiy tipologiya, badiiy adabiyot, ko‘chma ma’no, uslubiyat.

Abstract: This article extensively discusses the role of phraseological units in linguistics, their linguistic nature and significance in the speech process. The role of phraseological units in increasing the richness of the language, their functions in enhancing the imagery and expressiveness of artistic speech are analyzed. It also discusses the reflection of the national mentality, traditions, historical experience and cultural views of the people through phraseological units. The article explains the semantic, methodological and communicative properties of phraseological units based on examples. In addition, the role of phraseological units in translation studies and comparative linguistics is also indicated. As a result of the study, it is substantiated that phraseological units are one of the most important rich layers of the language and that they serve as an important tool in the development of speech culture.
Keywords: Phraseologism, phraseology, linguistics, stable combination, expression, semantic analysis, linguistic feature, speech culture, artistic style, imagery, folk thinking, national-cultural feature, communicative function, lexical unity, language richness, translation studies, comparative typology, fiction, portable meaning, methodology.

Til insoniyatning eng muhim aloqa vositasi hisoblanadi. Tilning boyligi esa nafaqat uning lug‘at tarkibi, balki undagi barqaror iboralar, ya’ni frazeologizmlar bilan ham belgilanadi. Frazeologizmlar xalqning ko‘p asrlik tajribasi, dunyoqarashi va milliy madaniyatini o‘zida mujassamlashtiradi. Shu sababli frazeologik birliklarni o‘rganish tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

“Frazeologizm – bu tuzilishi jihatdan so‘z birikmasiga yoki gapga teng bo‘lgan, umumlashgan ma’no anglatadigan, leksik elementlari qisman yoki to‘liq ko‘chma ma’noga ega bo‘lgan, turg‘un leksik-semantik birlikdir [1]”.

Frazeologiya tilshunoslikning iboralar va turg‘un birikmalarni o‘rganuvchi sohasi bo‘lib, u tilning obrazliligi va ta’sirchanligini oshirishda katta ahamiyat kasb etadi. Har bir xalq tilida uchraydigan frazeologizmlar o‘sha xalqning urf-odati, hayot tarzi va milliy tafakkurini aks ettiradi.

So‘zlovchi shaxs nutqida tilning lug‘at boyligidagi so‘zlarning o‘rniga frazeologik iboralarni qo‘llasa, ekspressivlikka, obrazlilikka erishgan bo‘ladi. Bunday turg‘un birikmalar o‘z ma’nodoshlari bo‘lgan so‘zlarga qaraganda, ma’noni kuchli darajada ifodalaydi hamda obrazlilikni yorqin tarzda aks etadi. Frazeologik iboralar turmushdagi turli voqea va hodisalarga guvoh bo‘lish, kishilarning xilma-xil harakatholatlariga baho berish, tajribalarini umumlashtirish asosida xalq chiqargan aniq-tiniq xulosalarning o‘ziga xos obrazli ifodalaridir [2].

Frazeologizmlar ikki yoki undan ortiq so‘zlardan tashkil topgan, lekin bir butun ma’noni anglatuvchi turg‘un birliklardir. Masalan, “ko‘z yumdi”, “boshi osmonga yetdi”, “yuragi orqasiga tortdi” kabi iboralar ko‘chma ma’noda qo‘llanadi va nutqni yanada ta’sirchan qiladi.

Tilshunoslikda frazeologizmlar bir necha jihatdan muhim ahamiyatga ega:

1. Til boyligini oshiradi

Frazeologik birliklar tilning lug‘aviy boyligini kengaytiradi. Oddiy so‘z bilan ifodalash qiyin bo‘lgan holatlar iboralar yordamida qisqa va aniq tarzda yetkaziladi. Bu esa nutqning mazmunan boy va ifodali bo‘lishiga xizmat qiladi.

2. Nutqning obrazliligini kuchaytiradi

Frazeologizmlar badiiy tasvir vositasi sifatida keng qo‘llanadi. Yozuvchi va shoirlar asarlarida iboralardan foydalanish orqali qahramon ruhiyati, voqea-hodisalar va hissiyotlarni yorqin tasvirlaydilar. Natijada matnning badiiy-estetik qiymati oshadi.

3. Milliy madaniyatni aks ettiradi

Frazeologizmlar xalqning tarixiy tajribasi va mentalitetini o‘zida mujassam etadi. Har bir ibora zamirida ma’lum bir hayotiy voqea, urf-odat yoki xalqona qarashlar yashiringan bo‘ladi. Shu jihatdan ular milliy qadriyatlarning tildagi ifodasi hisoblanadi.

4. Nutq madaniyatini rivojlantiradi

Frazeologik birliklardan o‘rinli foydalanish inson nutqining ravon, ta’sirchan va mazmunli bo‘lishiga yordam beradi. Ayniqsa, og‘zaki va yozma nutqda iboralarning qo‘llanilishi fikrni aniq va obrazli ifodalash imkonini beradi.

5. Tarjima va qiyosiy tilshunoslikda muhimdir

O‘zbek tilida variantlanish ko‘p uchraydigan va keng tarqalgan til hodisalaridan biridir, u o‘zbek tili frazeologik lug‘at boyligini yanada oshirish uchun xizmat qiladi [3] . Haqiqatan, iboralarda variantlanish boshqa til hodisalariga nisbatan kuchli tarzda yuzaga chiqadi deb aytishimiz mumkin.

Frazeologizmlar turli tillarni qiyoslashda ham katta ahamiyatga ega. Chunki ayrim iboralar boshqa tillarda aynan tarjima qilinmaydi, balki ma’nodosh birliklar orqali ifodalanadi. Bu esa tarjimashunoslik va qiyosiy tipologiya uchun muhim ilmiy material hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, frazeologizmlar tilning eng muhim va boy qatlamlaridan biridir . Ular nutqning obrazliligini oshiradi, milliy madaniyatni aks ettiradi hamda inson tafakkurining o‘ziga xosligini namoyon etadi. Frazeologik birliklarni o‘rganish nafaqat tilshunoslik, balki adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik va madaniyatshunoslik uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli frazeologizmlar ustida ilmiy tadqiqotlar olib borish til taraqqiyoti uchun zarur hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг фразеологик луғати. – Тошкент: Қомуслар Бош таҳририяти, 1992. – Б. 10.
2. Mahmudov N., Odilov Y., Ziyodullayeva G. Ona tili. 11-sinf darslik. – Toshkent: 2018. – B. 77. 15
3. Бердиёров Ҳ., Расулов Р., Йўлдошев Б. Ўзбек фразеологиясидан материаллар (биринчи қисм). – Самарқанд, 1976.
4. Жўраев М. Ўзбек халқ эртакларида “сеҳрли” рақамлар. – Т.: Фан, 1991. – 152 б.

5. Йўлдошев Б. Фразеологик услубият асослари. – Самарқанд: СамДУ нашри, 1999. – 200 б.
6. Маматов А.Э. Ҳозирги замон ўзбек адабий тилида лексик ва фразеологик норма муаммолари. – Тошкент:1991. – 280 б.
7. Маматов А.Э. Ҳозирги замон ўзбек адабий тилида лексик ва фразеологик норма муаммолари. – Тошкент:1991. – Б. 207-272; Маматов А.Э. Проблемы лексико-фразеологической нормы в современном узбекском литературном языке. АДД. – Ташкент: 1991. – С. 40-47.
8. Маматов А. Ўзбек тили фразеологияси. – Тошкент: Наврўз, 2019. –260